

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ФИЗИКА И АСТРОНОМИЯ (ПРОФИЛИРАНА ПОДГОТОВКА)

МОДУЛ 1. „ДВИЖЕНИЕ И ЕНЕРГИЯ“

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Модулът „*Движение и енергия*“ е част от профилираната подготовка на учениците по *физика и астрономия* във втория гимназиален етап на средното образование.

Обучението в модула е насочено към овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани с механичните явления и с изграждането на редица ключови компетентности на ученика: математическа компетентност, общуване на роден език, дигитална компетентност, обществени и граждански компетентности, творческа компетентност, умения за учене. Учебното съдържание, застъпено в програмата, съответства на ДОС и следва да се изучава в рамките на 54 учебни часа. То надгражда учебното съдържание от общообразователна подготовка, като кръгът на изучаваните механични явления се разширява, включват се нови понятия и идеи, реализира се преосмисляне, систематизиране и обобщаване на знания и умения на базата на физичната теория като главен компонент в съдържанието на обучението по физика. Материалът е групиран около една основна физична теория: класическата механика. Съдържанието на класическата механика се разкрива, като се проследява постепенното усложняване на обектите, към които могат да се приложат нейните закони, и се подчертава ролята на въвежданите модели.

Основните цели на обучението при изучаване на модул „*Движение и енергия*“ са:

1. Усвояване на знания от механика на материална точка, на система от материални точки, равновесие на твърдо тяло, хармонично трептене и движение на флуиди, както и на умения за прилагането им при решаване на разнообразни практически проблеми;
2. Развитие на теоретично мислене и изграждане на научен светоглед у учениците чрез усъвършенстване на представите им за структурата на физичните теории и логиката на научното познание;
3. По-нататъшно развитие на уменията за самостоятелно учене, за прилагането на подходи, методи и начини за действие, които могат да се пренасят и използват в различни ситуации и служат за получаване на ново знание;

4. Формиране на абстрактно мислене при опериране с модели, като за целта се използват разнообразни логически методи и средства – идеализация, аналогия, индукция, дедукция, привеждане на доказателства и др.;
5. Стимулиране и поддържане на интереса към физиката и нейните приложения.

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия и закони
Тема 1. Механика		
1.1 Кинематика	<ul style="list-style-type: none"> • Разграничава скаларни и векторни физични величини. • Събира векторни величини и разлага вектор по компоненти в правоъгълна координатна система. • Разбира относителния характер на движението. • Описва движението на материална точка в една равнина с векторни физични величини. • Използва графичния метод за решаване на задачи. • Прилага закономерностите при движение на тяло, хвърлено под ъгъл спрямо хоризонта. • Прилага връзките между линейните и ъгловите величини, характеризиращи движението по окръжност. 	<p>материална точка</p> <p>отправна система</p> <p>радиус-вектор ($\vec{r}$)</p> <p>преместване ($\Delta\vec{r} = \vec{r}_2 - \vec{r}_1$)</p> <p>скорост ($\vec{v} = \Delta\vec{r}/\Delta t$)</p> <p>ускорение ($\vec{a} = \Delta\vec{v}/\Delta t$)</p> <p>тангенциално ускорение ($\vec{a}_\tau$)</p> <p>нормално ускорение ($\vec{a}_n$)</p> <p>($\vec{a} = \vec{a}_\tau + \vec{a}_n$)</p> <p>равнопроменливо движение</p> <p>радиан</p> <p>ъгъл на завъртане (φ)</p> <p>ъглова скорост ($\omega = \Delta\varphi/\Delta t$)</p> <p>ъглово ускорение ($\varepsilon = \Delta\omega/\Delta t$)</p>
1.2 Динамика	<ul style="list-style-type: none"> • Обобщава трите принципа на механиката, като използва векторни величини. 	<p>инерциална отправна система</p> <p>импулс на тяло ($\vec{p} = m\vec{v}$)</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинира импулса на тяло като произведение от масата и скоростта. • Прилага връзката между импулса на сила и изменението на импулса на тяло. • Разграничава външните и вътрешните сили в една механична система от две (или повече) тела (материални точки). • Формулира закона за запазване на импулса и го прилага за най-простия случай на система от две тела. • Описва движението на центъра на масата на затворена механична система. • Разграничава силите в механиката и разбира, че те са проявление на гравитационното и електромагнитното взаимодействие. 	<p>импулс на сила ($\vec{F}\Delta t$)</p> <p>външни сили</p> <p>вътрешни сили</p> <p>затворена система</p> <p>импулс на механична система от тела (материални точки)</p> <p>($\vec{p} = \vec{p}_1 + \vec{p}_2 \dots + \vec{p}_n$)</p> <p>център на масата</p> <p>сила на опън на нишка (T), сили на натиск и нормална реакция, сили на триене и съпротивление</p>
<p>1.3 Механична работа и енергия</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинира работа на постоянна сила при произволен ъгъл между силата и преместването. • Прилага графичен подход при пресмятане на работата на променлива сила. • Свързва изменението на кинетичната енергия с работата на приложените върху тялото сили. • Разграничава консервативни и неконсервативни сили. • Свързва промяната на потенциалната енергия с работата на консервативните сили. 	<p>работа на постоянна сила</p> <p>($A = Fd \cos \theta$)</p> <p>потенциална енергия на деформирана пружина – графичен подход ($E_p = \frac{1}{2}kx^2$)</p> <p>$\Delta E_k = A$</p> <p>$\Delta E_p = -A_{\text{конс}}$</p> <p>$\Delta E = A_{\text{неконс}}$</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Свързва промяната на механичната енергия с работата на неконсервативните сили. • Разбира, че механичната енергия се запазва при отсъствие на неконсервативни сили. • Прилага законите за изменение и за запазване на механичната енергия при анализ на движение с триене и без триене. 	
1.4. Удари между две тела	<ul style="list-style-type: none"> • Разграничава еластични и нееластични удари между две тела. • Прилага законите за запазване на механичната енергия и на импулса при еластичен удар между движещо се и неподвижно тяло (при движение по права линия). • Прилага закона за запазване на импулса при абсолютно нееластичен удар и обяснява промяната на механичната енергия на системата от две тела с нарастване на вътрешната енергия на телата. 	удар еластичен удар абсолютно нееластичен удар
1.5 Гравитация	<ul style="list-style-type: none"> • Формулира закона на Нютон за гравитацията. • Описва по схема опита на Кавендиш за измерване на гравитационната константа. • Свързва ускорението на свободно падане с масата и радиуса на космическите тела. • Дефинира I космическа скорост и я свързва с масата и радиуса на космическо тяло. • Разбира, че гравитационната сила е консервативна и се характеризира с потенциална енергия. 	гравитационна константа (γ) $F = \frac{\gamma m_1 m_2}{r^2}$ $E_p = -\frac{\gamma m_1 m_2}{r}$ $g = \frac{\gamma M}{R^2}$ $v_1 = \sqrt{\frac{\gamma M}{R}}$

	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинира II космическа скорост и я свързва с масата и радиуса на космическо тяло. • Анализира качествено и количествено движението на космически апарати от гледна точка на гравитационното привличане на Земята. 	$v_{II} = \sqrt{\frac{2\gamma M}{R}}$ <p>първа и втора космическа скорост</p>
1.6 Равновесие на твърдо тяло	<ul style="list-style-type: none"> • Разбира, че действието на сила, приложена върху твърдо тяло, зависи от приложната ѝ точка. • Дефинира рамо на сила и въртящ момент на сила. • Характеризира въртящия момент на сила спрямо ос със знак. • Формулира и прилага условията за равновесие на твърдо тяло при решаване на задачи. • Формулира и анализира условието за равновесие на лост и на макара от гледна точка на въртящите моменти на приложените сили. 	<p>рамо на сила (d)</p> <p>въртящ момент на сила спрямо ос</p> <p>($M = \pm Fd$)</p> $\vec{F}_1 + \dots + \vec{F}_n = 0$ $M_1 + \dots + M_n = 0$ <p>двойка сили</p>
1.7. Момент на импулса	<ul style="list-style-type: none"> • Изразява енергията на въртене на твърдо тяло чрез инерчния му момент и ъгловата скорост. • Прилага уравнението на втория принцип на механиката (по аналогия с постъпателното движение) за въртене на твърдо тяло около неподвижна ос. • Дефинира момент на импулса на материална точка и на твърдо тяло. • Прилага закона за запазване на момента на импулса за движение на материална точка и за въртене на тяло около неподвижна ос. 	<p>инерчен момент I</p> $E_k = \frac{I\omega^2}{2}$ $M = I\varepsilon$ <p>момент на импулса $L = pr \sin \varphi$ и</p> $L = I\omega$

	<ul style="list-style-type: none"> • Обобщава законите за запазване в механиката. 	
1.7 Хармонично трептене	<ul style="list-style-type: none"> • Разбира аналогията между равномерно движение по окръжност и хармонично трептене. • Формулира уравнението за хармонично трептене и разбира смисъла на участващите в него величини – амплитуда, кръгова честота и фаза. • Дефинира собственото хармонично трептене като трептене под действие на квазиеластична въртяща сила. • Прилага динамичен (чрез сили) и енергетичен подход при определяне на честотата на пружинно махало, математично махало и други прости трептящи системи. 	<p>амплитуда (A), кръгова честота (ω), фаза (ϕ)</p> $\omega = \frac{2\pi}{T} = 2\pi\nu$ <p>закон за хармоничното трептене ($x = A \sin(\omega t + \phi_0)$)</p> <p>собствено трептене закон на Хук ($F_x = -kx$)</p> $\omega = \sqrt{k/m}$
1.8 Движение на флуиди.	<ul style="list-style-type: none"> • Описва движението на идеален флуид с токови линии и токови тръби. • Използва уравнението за непрекъснатост и закона на Бернули и обяснява с тях конкретни практически приложения. • Прави разлика между ламинарно и турбулентно движение и дава примери за такива движения. • Разбира влиянието на вътрешното триене при движението на флуиди и при движението на твърдо тяло във флуид. • Прилага формулата на Поазьой за потока на вискозен флуид по тръба и закона на Стокс за силата на съпротивление при движение на тяло във флуид. 	<p>идеален флуид</p> <p>токова линия</p> <p>токова тръба</p> <p>ламинарно движение</p> <p>турбулентно движение</p> <p>коэффициент на вътрешно триене (вискозитет) (η)</p> <p>челно съпротивление</p> <p>закон на Стокс ($F_c = 6\pi\eta r v$)</p> <p>формула на Поазьой $Q = \frac{\pi R^4 \Delta p}{8\eta \ell}$</p>

Годишен брой часове за изучаване на модула в XI клас – 54 часа. Модулът не се изучава в XII клас.

Препоръчително разпределение на часовете:

За нови знания	до 25 часа	до 45%
За упражнения	до 21 часа	до 40%
За преговор	до 2 часа	до 4%
За обобщение	до 2 часа	до 4%
Практически дейности/лабораторни упражнения	-	-
За контрол и оценка (за входно и изходно ниво, за контролни работи)	до 4 часа	до 7%

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценяването на знанията и уменията на учениците е в съответствие с предвидените в програмата очаквани резултати и дейности.

Ученикът е необходимо предварително да е информиран за критериите и системата за оценяване на постиженията му.

Съотношение при формиране на срочна и годишна оценка:

Текущи оценки от работа в клас, участие в групови обсъждания и дискусии	до 30%
Текущи оценки от домашни работи	до 10%
Текущи оценки от практически задания в клас	до 20%
Оценки от работа по проект	до 20%
Оценка на изходно ниво	до 10%
Оценки от контролни работи	до 10%